

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАВОДУ ТЕЛЕГРАФНОЇ АПАРАТУРИ (М. ЧЕРКАСИ) У РОКИ ХІ П'ЯТИРІЧКИ

На прикладі Черкаського заводу телеграфної апаратури досліджується вплив підприємств радіоелектронної промисловості на соціально-економічну сферу країни у роки ХІ п'ятирічки. Наводяться та співставляються цифрові показники багатопрофільної діяльності промислового підприємства, спрямованої на вирішення конкретних соціально-побутових проблем робітників. Описується залежність соціально-економічної структури міста від розвитку промислового підприємства.

Ключові слова: радіоелектроніка, заробітня платня, організація виробництва, виробнича структура, соціально-економічна сфера, виробничий побут.

Постановка проблеми. Дослідженню історії становлення та розвитку радіоелектронної промисловості в Україні не приділялося достатньої уваги внаслідок включеності підприємств названої промисловості у ВПК країни. Тривалий час документи, пов'язані з діяльністю підприємств радіоелектроніки, не були у широкому доступу. Лише після набуття Україною незалежності почався процес розсекречення матеріалів і дослідники отримали можливість вивчення даної тематики. Недостатньо вивченим є питання впливу підприємств радіоелектронної промисловості на соціально-економічну сферу життя країни.

Історіографія. Розглядаючи історіографію з питання історії підприємств радіоелектронної галузі, можна зазначити, що дослідження носять поодинокий характер. У наявності є лише роботи, присвячені історії розвитку та становлення окремих підприємств (наприклад, Київського заводу «Радіоприлад», Київського заводу «Арсенал», Київського заводу «Радар», Харківського заводу ім. Т. Г. Шевченка), але більшість з них носять мемуарний або публіцистичний характер, тобто не є власне історичними [2; 3; 4; 5]. Історія радіоелектронної промисловості країни в цілому досліджується у дисертаційній роботі Р. П. Сухацького, але широкий огляд матеріалів дослідження не дозволив автору детально проаналізувати історію конкретних підприємств [6].

Мета. Виходячи з зазначеного, метою даної статті є дослідження соціально- економічних аспектів діяльності окремого підприємства радіоелектроніки як приклад вагомого впливу радіоелектронної промисловості на життя країни.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю першої половини 80-х років є подальша розбудова підприємств радіоелектронної промисловості. Радіоелектронна промисловість, починаючи з середини 20 ст., змінює усталені уявлення чи не в усіх галузях науки і техніки, вносить принципові зміни у взаємозв'язок різних сфер суспільного життя, набуваючи тим самим виняткової суспільної значимості. У державі існувала велика потреба в продукції радіоелектронної промисловості як для задоволення потреб населення, так і для зміцнення обороноздатності СРСР. Проектом плану на 1981-1985рр. передбачалося виділити радіоелектронній галузі УРСР 836 млн крб. капіталовкладень, що на 33 % більше, ніж у 10 п'ятирічці [7, 10]. Створюються нові підприємства. На кінець 80-х років на території України було зосереджено значну кількість заводів радіоелектронної промисловості. Не рахуючи філіалів, в 19 областях УРСР налічувалось понад 40 підприємств даної галузі, які успішно працювали та нарощували свої можливості, збільшуючи обсяги виробництва [8, 2-30]. Внаслідок цього збільшується кількість людей, задіяних у цій галузі. Підприємства радіоелектронної промисловості починають відігравати велику роль на місцевому рівні. Їх діяльність починає впливати на соціально-економічний розвиток окремих міст та регіонів.

Показовою в цьому контексті є діяльність заводу телеграфної апаратури у м. Черкаси у роки 11 п'ятирічки (1981-1985). У цей період загальнодержавним завданням було збільшення ефективності використання виробничих фондів та їх подальший розвиток і оновлення, впровадження новітніх технологій і досягнень науково-технічного прогресу.

Починаючи з 1982 р., ЗТА освоює великі обсяги капіталовкладень у розширення та технічне переоснащення. У 1984 році було здано до дії перший пусковий комплекс площею 8600 кв. м.

Другий пусковий комплекс передбачав здачу та введення в експлуатацію 14 тис. кв.м. виробничих площ. Подальше розширення підприємства, реконструкція діючого виробництва та проведення комплексно-організаційних заходів забезпечували значний ріст обсягів виробництва, зокрема, приріст обсягу виробництва у 1981 р. склав 65,8%, у 1982 р. - 97,5%, у 1983 р. - 97,8%, у 1984 р. - 98%. У цілому обсяг товарної продукції при плановому зростанні за п'ятирічку склав 141,5%.

З року в рік зростали обсяги випуску товарів народного вжитку. У 1984 р. підприємство випустило понад плану товарів народного вжитку на суму 207 тис. рублів, у 1985 р. - на суму 400 тис. рублів. Таким чином план по товарам народного призначення за чотири роки п'ятирічки перевиконано, понад плану вироблено на 142 тис. рублів у роздрібних цінах. Темпи росту за п'ятирічним планом по товарам народного вжитку склали 179%. На успішний розвиток заводу вказує і збільшення обсягу реалізації продукції відповідно до 143,9% при плані 142,4%. Продуктивність праці збільшилася на 132,6% при плані 130,9% [1, 31-33].

Розвиток виробництва ЗТА впливав на соціальну сферу міста в цілому: збільшується кількість робітників та інженерно-технічних працівників. У 80-і роки на заводі завершується процес становлення та стабілізації колективу. Формування колективу проходило у важких умовах. Постійна потреба в кадрах була зумовлена розширенням підприємства. У Черкасах не було спеціалістів потрібного профілю. Взагалі цей завод став першим заводом радіоелектронної промисловості у Черкасах, і тому спеціалісти приїжджали зі Львова та Києва. Це стосувалося як інженерного складу, так і робітників - випускників професійно-технічних училищ. Взагалі проблема поповнення кадрів стояла досить гостро, тому незабаром підприємство було вимушене налагодити підготовку спеціалістів самостійно, на базі підприємства. Так, приблизно 300-350 спеціалістів на рік готувалося безпосередньо на ЗТА. Тільки в 1984 році підвищили свою кваліфікацію 946 робітниць підприємства [1, 34].

Специфічною рисою радіоелектронної промисловості є високий інтелектуальний рівень виробництва. Для ефективної роботи необхідні висока кваліфікація та належний професійний рівень робітників усіх ланок виробництва. Тому перед керівництвом заводу постійна стояла завдання підвищення професійного рівня робітників.

Так, на ЗТА у 1983 році серед робітників перший-другий розряди мали 25,2%, другі і суміжні спеціальності мали лише 190 робітників, не мали взагалі середньої освіти 138 осіб. Внаслідок цього було отримано 5 рекламаций, 224 претензії на випущену продукцію. Невиправдано великим на той момент був розрив між розрядом виконуваних робіт (4,2) та наявними розрядами робітників, що їх виконували (3,38).

Вирішення проблеми забезпечення підприємства кваліфікованими кадрами вирішувалося і за допомогою освітніх закладів міста Черкаси. Так, у кінці 80-х років підготовку фахівців за спеціальністю «Радіотехніка» почав Черкаський державний технологічний університет. Підготовку спеціалістів за цією спеціальністю було розпочато у 1983 році, коли цей університет був ще Черкаським філіалом Київського політехнічного інституту. Згодом було відкрито кафедру радіотехніки, завідувачем якої став доктор фізико-математичних наук, професор Юрій Петрович Кунченко [6; 195].

Важливе місце в планах соціально-економічного розвитку колективу відводилося питанням збільшення матеріального та культурного рівня колективу. У цей період значно зростає середня заробітна платня. На кінець 1984 р. вона складала на одного працюючого 185,4 рубля, для робітників - 196 рублів, для інженерно-технічного працівника - 230 рублів.

На підприємстві постійно проводилася робота з покращення виробничої структури. У зв'язку з реконструкцією та розширенням підприємства вівся великий обсяг роботи з покращення умов праці. В 1983 році у шкідливих умовах працювало 892 людини. В 1984 році з причин хвороб втрачено 43904 людинодня (1983 р. - 37849), 68% серед них - простудні (результат протягів і скупченості на робочих місцях). Тільки за січень 1985 року за лікарняними виплачено 60 тисяч рублів [1; 51]. Поряд із щорічно проведеними заходами оздоровчого характеру ще на багатьох ділянках і виробництвах умови праці та побутового забезпечення залишалися незадовільними. Не на всіх виробничих ділянках належним чином була організована вентиляція, не налагоджено очищення повітря, відмічається підвищений вміст зварювального аерозолі в робочих приміщеннях. Керівництво заводу проводило заходи з вирішення цих проблем. Тільки за 1984 р. в

колективі підприємства було впроваджено 42 заходи, спрямовані на покращення умов охорони праці і техніки безпеки на суму 438,6 тис. рублів.

Серйозне занепокоєння викликав стан санітарно-побутового забезпечення працюючих. Тільки на 62,6% були задоволені потреби робітників у гардеробних, на 39,6% - душових, на 38,3% - вмивальників. На підприємстві була відсутня пральня для прання спецодягу.

За роки 11 п'ятирічки на покращення виробничого побуту та охорону здоров'я трудящих було витрачено 364,9 тис. рублів при плані 277 тис. рублів. Зокрема, в 1984 році було здано інженерно-побутовий комплекс та нову їдальню на 800 місць (єдину з аналогічних в місті з плановим промисловим приготуванням їжі) [1, 39-40].

Велика увага приділялася здоров'ю працівників заводу. Медпункт заводу телеграфної апаратури працював з 9 до 24 години щоденно, забезпечуючи таким чином усі робочі зміни. У медпункті були кабінети: стоматологічний, гінекологічний, фізкабінет, 3 терапевтичних, маніпуляційний та чергового фельдшера. Для покращення медичного обслуговування на 1985-86 роки було заплановано розширення медпункту. У зв'язку з цим виділялася додаткова ставка терапевта та ставка середнього медичного персоналу. Крім того, планувалося розширення терапевтичної служби, включаючи інгаляторій та стоматологічний кабінет. Згідно плану мали бути обладнані нові кабінети офтальмолога, отоларінголога та кабінети з функціональної діагностики. На той момент стоматологічна служба не задовольняла потреб працівників заводу. Планувалося виділити додаткову ставку стоматолога. Потреби співробітників заводу в інших медичних спеціальностях (хірург, ендокринолог) потреби задовольнялися достатньо. Невід'ємною соціальною складовою діяльності підприємства була організація санаторно-курортного лікування працівників та організація туристичного відпочинку для членів сімей співробітників заводу. Керівництво ЗТА постійно приділяло увагу цьому питанню.

Так, у 1984 році було виділено 147 путівок на санаторно-курортне лікування при плані 77 путівок, в санаторій-профілакторій - 185 путівок, придбано і виділено 572 туристичні путівки, що у 2 рази більше, ніж в 1983 році. Завод мав туристичну базу в «Сокирно» і водно-спортивну базу на березі Дніпра. В попередні роки була проведена велика робота по капітальному та поточному ремонту названих баз відпочинку. На базі відпочинку «Парус» в Сокирно (єдина база відпочинку з централізованою організацією харчування) в 1984 році відпочили 755 людей, в тому числі 208 дітей працівників заводу. В маршрутах вихідного дня взяли участь 184 людини. Для організації походів вихідного дня заводом було закуплено 2 теплоходи. У будинках відпочинку та пансіонатах відпочили 104 людини [1, 39].

Як відомо, велике значення для виконання планів соціально-економічного розвитку має створення належного рівня житлово-побутових умов. В 11 п'ятирічці працівники заводу та НДІ «Акорд» отримали 165 упорядкованих квартир. Для молодих працівників завод мав 3 гуртожитки на 1168 місць. Для працівників заводу було створено: комплексний приймальний пункт для надання побутових послуг; овочевий магазин, через який здійснювалася заготівля овочів та фруктів на осінньо-зимовий період.

Черкаський завод телеграфної апаратури у тісній взаємодії з керівництвом міста вирішував і інші гострі соціальні проблеми. Зокрема, за участю заводу було вирішено проблему забезпечення місцями у дитячих дошкільних закладах. На 1984 рік завод телеграфної апаратури мав на своєму балансі 3 дитячих садка № 76, № 65, № 14 та будував четвертий в Південно-Західному районі міста. За 4 роки з 1980 р. по 1984 р. 1424 дитини було влаштовано у дошкільні заходи заводу та міста [1, 46-47].

В цих садках також проводилася велика робота з підготовки до запланованого міністерством освіти масового переходу на навчання з 6 років. Реформа освіти передбачала також обов'язкове навчання дітей молодших класів плаванню. У зв'язку з цим перед заводом було поставлено завдання побудувати в підшефних дитячих садках плавальні басейни. За роки 11 п'ятирічки на утримання дошкільних закладів витрачено майже 200 тис. рублів (з них заводських коштів - 90 тис. рублів) [1, 48].

Завод приділяв належну увагу і проблемам виховання підростаючого покоління. ЗТА багато років проводив шефську роботу у школі №8. До цього входив, зокрема, щорічний ремонт школи до початку навчального року. Рішенням облвиконкому від 2.01.1985 року завод закріплено як

базове підприємство для шкіл № 8, № 6, № 23. Перед заводом ЗТА ставилося завдання до 1 вересня 1985 року створити робочі місця для школярів і провести атестацію цих місць. Це вимагало наявності відповідної матеріальної бази та педагогічно підготовлених кадрів майстрів трудового навчання. Таким чином колектив заводу приймав належну участь у професійній орієнтації молоді Черкащини.

Керівництво заводу займалося і благоустроєм міста. Так, надавалася шефська допомога краєзнавчому музею в питанні благоустрою площі Слави. Була проведена велика робота з благоустрою заводської та прилеглої території. Озеленена та оформлена територія перед головним корпусом по вулиці Одеській. Фахівцями заводу здійснено проектування та будівництво кращик на той момент у місті павільонів міського громадського транспорту по вул. Одеській.

Висновки. Таким чином, в роки одинадцятої п'ятирічки Черкаський завод телеграфної апаратури приділяв належну увагу вирішенню соціально-економічних проблем своїх працівників та їх сімей. Планово проводилося забезпечення житлом та покращення побутового обслуговування, збільшення заробітної платні, виведення умов праці на сучасний рівень. Окрема увага приділялася забезпеченню належного рівня медичного обслуговування працівників заводу. Соціально-економічна діяльність підприємства позначалася і на місті в цілому. Завод надавав шефську допомогу освітньо-виховним закладам (школам, дитсадкам), займався благоустроєм міста.

Література

1. Державний архів Черкаської області, ф. 5438, оп. 2, спр. 615, 107 арк.
2. История завода «Арсенал» им. В. И. Ленина / [П. Т. Тронько, В. П. Горшков, С. В. Гусовский и др.]. - К., 1986. - 560 с.
3. Королевцы. История головного завода. 1953-2003 / О. Д. Макеев (сост. и ред.). - К., 2003. - 128 с.
4. ОАО «Киевский завод «Радар»-80 лет: первый среди тех, кто стоял у истоков становления и развития радиоэлектронной промышленности / В. С. Майстренко и др. - К., 2010. - 188 с.
5. 75 лет с именем Т. Г. Шевченка: [очерк истории завода] / [ред.-сост. Ю. Н. Василевский, С. А. Минаков]. - Харьков, 1997. - 256 с.
6. Сухацький Р. П. Розвиток радіоелектроніки в Україні (1950-1980-і роки): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.07 / Р. П. Сухацький. - Переяслав-Хмельницький, 2012. - 252 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф. 1, оп. 25, спр. 2277, 31 арк.
8. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 3164, 17 арк.

Одержано редакцією 17.11.2014

Прийнято до публікації 24.11.2014

На примере Черкасского завода телеграфной аппаратуры исследуется влияние предприятий радиоэлектронной промышленности на социально-экономическую сферу страны в период XI пятилетки. Подаются и сопоставляются цифровые показатели многопрофильной деятельности промышленного предприятия, направленной на решение конкретных социально-бытовых проблем работников предприятия. Описывается зависимость социально-экономической структуры города от развития промышленного предприятия.

Ключевые слова: радиоэлектроника, заработная плата, организация производства, производственная структура, социально-экономическая сфера, производственный быт.

On the example of Cherkassy telegraph equipment factory the influence of radio electronic industry enterprises on the socio-economic sphere of the country during the XI five year plan is researched. Digital indicators of versatile industrial enterprise 's activity to address specific social and domestic problems of its workers are presented and compared. The correlation between socio-economic structure of the town and development of industrial enterprise is described.

Keywords: radio electronics, wages, organisation of production , industrial structure, socio-economic sphere, work conditions.